folklor/edebiyat, cilt:19, sayı:76, 2013/4

FİLİBELİ AHMET HİLMİ'NİN A'MAK-I HAYÂL ADLI ROMANINDA MEVLÂNÂ'NIN MESNEVÎ'SİNİN İZLERİ

Gökhan Tunç*

Bu makalede, II. Meşrutiyet döneminin önemli yazar ve düşünürlerinden biri olan Filibeli Ahmet Hilmi'nin *A'mak-ı Hayâl* adlı kitabının Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden nasıl etkiler taşıdığı bir örnek bağlamında tartışılacaktır. Söz konusu çerçevede, *Mesnevî*'nin "Sineğin Gevşek Tevilinin Değersizliği" adlı bölümüyle *A'mak-ı Hayâl* adlı kitabının "Zeyl-i A'mak-ı Hayâl" bölümü karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Fakat daha önce, her iki metnin benzerlikleri ve farklılıkları konusunda kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Filibeli Ahmet Hilmi'nin *Mesnevî*'den yararlanması ise, metinlerarasılık kavramıyla anlamlandırılacaktır. Bu bağlamda öncelikle metinlerarasılık kavramı kısaca tartışma konusu yapılmalıdır.

Metinlerarasılık kavramı, metnin özerk bir yapıya sahip olduğu düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. Buna göre metinlerin tarihe, yazara, yazarın psikolojisine göre incelenmesine karşı çıkan birtakım araştırmacılar, metnin yorumlanması için yeni ölçütler öne sürerler. Öne sürülen ölçütler, söylemlerin iç içe geçtikleri, yapıtların üst üste gelerek birbirleriyle karıştıkları, her yazınsal metnin aslında "çok sesli" olduğu, metnin ve anlamın büyük ölçüde

* Yrd. Doç. Dr.Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

önceki metinlerden gelen kesitlerin iç içe geçmelerine bağlı olarak üretildiği düşüncesiyle ilişkilidir (Aktulum 2000: 7). Söz konusu duruma, metinlerarasılık kuramının en önemli düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Roland Barthes dokuma örneği ile somutluk kazandırır. Barthes'a göre herhangi bir metin, dikey ve yatay, bir başka ifadeyle eşzamanlı (synchronic) ve artzamanlı (diachronic) etkilerin bileşenlerinden oluşur. Bahsedilen düşünce metni, çağdaş ve tarihsel metinlerin iç içe geçtiği bir dokumayla ilişkilendirir (Barthes 2006).

Metinlerarasılık en genel anlamıyla iki ya da daha çok metin arasındaki alışveriş olarak tanımlanabilir (Aktulum 2000: 17). Bir yazar, başka bir yazarın metnindeki parçaları kendi metni bağlamında kaynaştırarak yeniden yazar. John Frow'un "Intertextuality and Ontology" adlı makalesinde dediği gibi metinlerarasılık kuramına göre bir metin, diğer metinlerin tekrarından ve dönüştürülmesinden oluşur (Frow 1990: 45). Bu nedenle bu kurama göre bir metnin yapısını ve anlamını incelemek, ancak diğer metinlerle alışverişini çözümlemekle olanaklıdır. İki metin arasındaki ilişki, gizli alıntı, aşırma, anıştırma, yansılama, alaycı dönüştürüm, öykünme gibi yollarla gerçekleşebilir. Söz konusu bağlamda Filibeli Ahmet Hilmi'nin *A'mak- Hayâl* adlı kitabında Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden taşıdığı izler, metinlerarasılık kuramı açısından incelenmek için elverişlidir. Bu noktada bahsedilen düşüncenin somutlanması bir örnek dâhilinde gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

İlk olarak 1925 yılında *A'mak-ı Hayâl, Raci'nin Hatıraları* adıyla yayımlanan *A'mak-ı Hayâl*, Batılı bir anlayış içeren romanlardan farklı bir kurguda yazılmasıyla dikkat çeker. Nesir olarak kaleme alınan, birbirinden bağımsız kısa öykülerden oluşan *A'mak-ı Hayâl*, merkezî kişi olan Raci'nin başından geçen alegorik olayları konu edinmesiyle bir bütünlük arz eder. Fakat *A'mak-ı Hayâl*'in özellikle tasavvufi öğretiler içeren farklı öykülerden oluşması *Mesnevî* ile içerik ve üslup açısından bazı benzerlikler taşımasına yol açar. Çünkü *Mesnevî* de birbirinden bağımsız öyküler aracılığıyla tasavvufi öğütlerde bulunur. Tabii ki söz konusu düşünceyi öne sürerken *A'mak-ı Hayâl*'in nesirle yazıldığını ve olayların merkezî kişinin etkisiyle bir bütünlük kazandığını da göz önünde bulundurmak gerekir. Bununla birlikte *A'mak-ı Hayâl*'de de nesir parçaların yanı sıra öğretici ve alegorik şiirlerin de yer aldığını söylenmelidir. Şimdi bahsedilen örneklerin incelenmesine geçilebilir. Söz konusu çerçevede ilk olarak kaynak metinden seçilen bölüm tartışılabilir. *Mesnevî*'den seçilen bölüm şöyledir:

1100 Mâned ahvâlet bedan turfa meges	مانم احوالت بدان طرفه مگس
K'û hemîpindaşt hodrâ hest kes	گو که همی پندارد تست هودرا کس
1101 Ezhod u ser-mest geşte bîşerâb	از دو سر مست گشته بی شراب
Zerre-yi hodrâ bidîde âfitâb	ذره خودرا دیده بر آفتاب
1102 Vasf-ı bâznrâ bidîde derbeyân	وصف باز را دیده بر زبان
Güft men ‹ankâ-yı vaktem bîgümân	گفت من عنقای وقتم بی گمان
1103 An meges berberg-i kâh u bevl-i har	آن مگس بر برگ کاه و بول خر
Hem-çü keştîban hemî efrâşt ser	همچو کشتیبان همی افراشت سر
1104 Guft men deryâvü keştî hândeem	گفت من دریا و کشتی خواندم

Müddetî derfikr-i ân mîmandeem	مدتی در فکر آن میماندم
1105 Înek in deryâ vü in keştî vü men Merd-i keştîbân u ehl-i re›y-zen	اینک این دریا و این کشتی و من مرد کشتیبان و اهل رأی زن
1106 Berser-i deryâ hemîrand û ‹amed Mî nümûdeş in kadar bîrun zihed	بر سر دریا همیراند و آمد میننمودش این قدر بیرون ز ده
1107 Bûd bîhad an çemin nisbet bedû An nazar k›û bîden anrâ rast kû	بود بیحد آن چنین نسبت بدو آن نظر کو بیند آن را راست کو
1108 ‘Âlemeş çendan buved kiş bînişest Çeşm çendin bahr hem çendînişest	عالمش چندان بود کش بینش است چشم چندین بحر هم چندینش است
1109 Sâhib-i te›vîl-i bâtıl çün meges Vehm-i û bevl-i har u tasvîr-i has	صاحب تأویل باطل چون مگس وهم او بول خر و تصویر خس
1110 Ger meges te›vîl bü›gzâred berây An megesrâ baht gerdâned humây	گر مگس تأویل بگزارد برای آن مگس را بخت گرداند همای
1111 An meges ne’bved k’eş in ‘ibret buved Rûh-ı û nî derhor-ı sûret buved	آن مگس نه بود کش این عبرت بود نی در خور صورت روح او بود

(Şem’î Şem’ullâh 2009: 536)

Türkçesi:

1100 Senin ahvalin o tuhaf sineğe benzer ki o kendini bir adam sanırdı

1101 İçmeden kendi kendine sarhoş olmuş, zerresini güneş görmüş

1102 Doğan kuşlarının övüldüğünü işitmiş: “Şüphe yok ki ben vaktin ankasıyım” demişti

1103 O sinek eşek sidiği birikintisindeki saman çöpünün üstünde gemi kaptanı gibi baş kaldırıp

1104 “Ben, deniz ve gemi hikâyesini okumuş, bir zaman bunu düşünmüştüm.

1105 İşte şu deniz, şu gemi, ben de ehliyefli, rey ve tedbir sahibi bir kaptanım” dedi.

1106 Deniz üstünde salını sürüp durmaktaydı. O kadarcık bir su ona haddinden fazla göründü.

1107 O sidik, sineğe göre hudutsuzdu. Sinekte, onu olduğu gibi görecek göz nerede?

1108 Onun âlemi kendi görüşüne göre olur. Gözü, bu kadardır, denizi de ona göre.

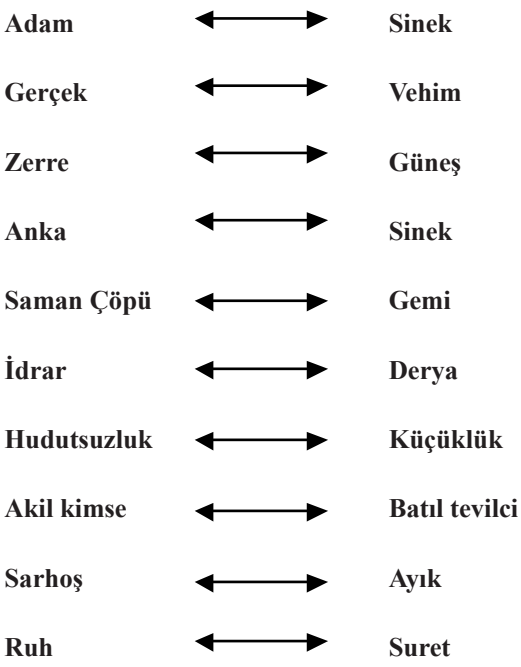
1109 Batıl tevilci, sinek gibidir. Vehmi eşek sidiği, tevil ve tasavvuru saman çöpüdür.

1110 Eğer sinek kendi reyiyle saplandığı tevilden geçse, baht o sineği hümâ yapar.

1111 Bu ibret gözüne sahip olan sinek olmaz; ruhu, surete lâyık olmayacak derecede yüksek bir zat olur. (Mevlânâ 1991: 87-88)

Alıntılanan parça, keyfine göre *Kur’an*’ı yorumlayan kişilerin eleştirisini içerir. Metinde, anlatımın etkili kılınması için özellikle ikili karşıtlıklardan yararlanılmıştır. Bahsedilen çerçevede, *Kur’an*’ı keyfine göre yorumlayan kişinin kendisini nasıl gördüğü ile gerçekte

nasıl olduğu arasındaki çelişki, ikili karşıtlıklar aracılığıyla etkili bir biçimde anlatılır. Söz konusu bölümde bahsedilen ikili karşıtlıkları şöyle gösterebiliriz:

Bahsi geçen şiirde, ikili karşıtlıkların niceliksel açıdan fazla oluşu bir yana, karşıtlıkların uç sınırlarda olması da önem taşımaktadır. Bu bağlamda, özellikle "anka-sinek" ve "derya-idrar" karşıtlığı örnek gösterilebilir*. İlk olarak "anka-sinek" sözcüklerinin anlam kümesinin incelenmesi, Mevlânâ'nın ikili karşıtlıkları kullanma nedenini ortaya koyar.

Anka	**Sinek**
Teklik	Çokluk
Ulvilik	Hakirlik
Ulaşılmazlık	Alçaklık
Kudret	Güçsüzlük
Ulaşılmak istenen	Olmak istenmeyen

Kur'an'ı dilediği gibi yorumlayan *Kur'an* yorumcusu, kendisini küllerinden doğan ve tek olan Anka kuşu gibi ulvi, ulaşılmaz, kudret sahibi sanmasına karşılık, o, doğada fazla bulunan, hakir, güçsüz ve olmak istenmeyen sinektir. Sözcüklerin anlam kümesinde var olan uçlardaki karşıtlıklar anlatımın çok daha etkili olmasını sağlamıştır. Benzer durum, kendisini Anka gibi sanan, ama gerçekte sinek gibi olan *Kur'an* yorumcusunun bulunduğu mekân konusunda da geçerlidir. Gemiyle deryada bir kaptan olarak dolaştığını zanneden *Kur'an* yorumcusunun aslında bir saman çöpünün üstünde idrarda dolaşan sinek olması, bahsedilen

* Zıtlık kavramının Divan şiirinde de çok önemli bir yeri olduğu vurgulanmalıdır. Bu bağlamda zıtlık kavramının Divan şiirindeki işlevini "zerre ve güneş" örneğinde inceleyen bir çalışma için bkz. Yıldırım, Ali, "Zıtlık Kavramı ve Divan Şiirinde Zerre-Güneş Sembolizmi", **Bilig**, S. 25, 2003. ss. 125-139. Böylelikle Mevlânâ'nın Divan şiiri üzerinde teknik ve sembolizm konusunda nasıl bir etkide bulunduğunun izini sürmek olanaklı olacaktır.

durumu ortaya koyar.

Derya	**İdrar**
Temiz	Necis
Büyük	Küçük
Kudret unsuru	Aşağılayıcı

Aslında bulunulan mekân, içinde bulunan kişinin niteliği konusunda da açıklayıcıdır. "Derya gibi insan" tabirini de göz önünde bulundurduğumuzda, bahsedilen düşünce somutluk kazanır. Bu bağlamda *Kur'an*'ı keyfi yorumlayan kişinin, temiz, büyük, kudret unsuru olan deryada değil de necis, küçük ve aşağılayıcı olan idrarda olması, onun niteliğini de açımlayan bir özelliktedir. Ayrıca anka ile sinek nasıl bir uyumluluk içerisinde ise, sinekle idrar da aynı uyumluluğa sahiptir. Bir başka ifadeyle hakir ve necis olan sineğin, necis ve aşağılayıcı olan idrarda olması anlamlıdır. Böylelikle Mevlânâ, *Kur'an*'ı aşırı yorumlayan kişi için en aşağılayıcı görsel imgeyi oluşturur: Bulunabileceği en kötü mekânlardan biri olan eşek idrarındaki saman çöpünün üstünde genellikle necis yerlerde yaşayan sinek. Buna karşılık *Kur'an* yorumcusunun kendine yönelik imgesi ise tam tersine kudret unsurlarıyla doludur: Engin derya üzerindeki bir gemide kaptan. Söz konusu karşıtlıklarla çarpıcı görsel imgeler oluşturulur ve bu görsel imgeler anlatılanın okurun zihninde etkili hâle gelmesini sağlar. Bahsedilen görsel imgeler aynı zamanda ironiktir. İroniyi görünüm ile gerçekliğin karşıtlığı olarak tanımlayan kuramcılar takip edilerek (Culler 2007: 107) kendini deryada gemi üzerinde kaptan gören varlığın, gerçekte idrardaki saman çöpünün üzerindeki sinek olması, ironik bir durum olarak tanımlanabilir.

A'mak-ı Hayâl'de merkezî kişi olan Raci'nin Aynalı Baba adlı bir kişi ile karşılaşması sonucunda geçirdiği ruhsal değişim konu edinilir. Bu anlamda, Raci'nin isminden başlayarak bir simgesel anlatımın metinde hâkim olduğu söylenebilir. Raci, aslına rücu eden kişidir, bir başka ifadeyle hayatını dünyevi zevklerle sürdürmesine rağmen, Aynalı Baba'yla karşılaşması ile nefis mücadelesi vererek dünyevi zevklerden arınır. İşte roman da, Raci'nin ruhsal arınmasını konu edinen farklı öykülerden oluşur. Bu bölümlerden biri de "Zeyl-i A'mak-ı Hayâl"dir. Raci, bahsedilen bölümde, Aynalı Baba'nın mezarlıktaki uzlethanesine varır. Bir şeyh figürü niteliği gösteren Aynalı Baba'nın mezarlıkta yaşaması, onun dünya nimetlerinden el etek çekmesine gönderimde bulunması bakımından önemlidir. Raci, Aynalı Baba'nın verdiği kahve ile uykuya dalar, fakat bu uyku, uyku ile uyanıklık arasındaki bir ara konumdur, bir başka ifadeyle yakaza hâlidir. Raci, yakaza hâlinde kendisinin bir karınca, babasının ise karınca beylerinden biri olduğunu görür. Babası, yedi ilim adamını kendisine hoca olarak tutar ve bunlar fen bilimlerinin hepsini Raci'ye öğretir. Söz konusu karıncalar, her şeyi tecrübe ve tetkikle anlayabileceklerine inanırlar. Tabii bilimler uzmanı bir karınca, garipsedikleri bir mekânın -ki bu mekân bir sokaktır- niteliği hakkında diğer karıncalara bir konferans verir. Tam bu anda sıcak bir tufan, binlerce karıncayı alıp sürükler. Sıcak tufan dindiği zaman tabii bilimler uzmanı bir kişi gerçekleşen olayı şöyle açıklar: "Arazi-i garibede öyle kavi bir mıknatısiyet ve elektrikiyyet var ki arasıra birdenbire şiddetlenerek havayı teksif ediyor Edna arıza ile o bulutlardan tufan-asa seller boşanıyor" (Filibeli Ahmet Hilmi

t.y.: 127). Hem karınca hem de insan özellikleri gösteren Raci ise, tabii ilimler uzmanının beyanatını dinlediğinde gözünün önüne yem yiyen yorgun beygirlerin tebevvülü gelir ve medit bir kahkaha salıverir (Filibeli Ahmet Hilmi t.y.:127).

"Zeyl-i A'mak-ı Hayâl"de karıncaların simgesel boyutu önemlidir. Söz konusu boyut, karıncaların Batı toplumun simgesi olarak kullanılması ile ortaya çıkar. Bahsi geçen bölümde karıncalar, Osmanlı seyyahlarının Batı toplumunu algılayışları ile paralel olarak, adalet ve eğitim anlayışları, sosyal ve ekonomik yapıları gelişmiş olarak tanımlanırlar. Ayrıca, çalışkanlık nitelikleriyle de Batı toplumuna gönderimde bulunurlar. Bununla beraber, karınca simgesinin dinamik bir yapıya sahip olduğu ve Batı toplumuna gönderimde bulunmanın yanı sıra tabii bilimler uzmanının da eleştirisi için kullanıldığını görürüz. Bu anlamda karınca sözcüğüne içsel olan güçsüzlük, çokluk ve değersizlik anlam özellikleri en genel anlamda insanın simgesi olmasının yanı sıra özelde tabii bilimler uzmanının simgesidir. Karıncanın, atın idrarında bile yok olup gidiyor oluşu, onun ne kadar güçsüz olduğunu ortaya koyar. Bu bağlamda *Mesnevî* ile *A'mak-ı Hayâl* arasındaki metinlerarası ilişkilerde kullanılan başat ögeler şu şekilde belirir:

Kur'an'ı aşırı yorumlayan kişi	**Tabii bilimler uzmanı**
Sinek	**Karınca**
Eşek İdrarı	**At İdrarı**
Deniz	**Tufan**

Şekilde de görüleceği gibi *Mesnevî*'de *Kur'an*'ı aşırı yorumlayan kişilere yönelik eleştiri, *A'mak-ı Hayâl*'de tabii bilimler uzmanlarına yöneltilir. Bu durumun nedeni, Filibeli Ahmet Hilmi'nin metafizik bakış açısıyla ve II. Meşrutiyet döneminde materyalist ve metafizik felsefenin mücadelesi ile daha iyi anlaşılabilir. Bilindiği gibi Filibeli Ahmet Hilmi, II. Meşrutiyet döneminde metafizik düşüncenin temsilcisi olarak gelişen materyalist felsefeyle mücadele içine girmiştir. Nitekim Hilmi Ziya Ülken *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* adlı kitabında, "positiviste"lerin *Servet-i Fünûn* ve *Ulûm-ı İçtimaiye* adlı dergiler etrafında toplandıklarını söyler. Yine ona göre, aynı hareket daha "cesur" bir atılım yaparak "materyalizm" adını almıştır (Ülken, 1994: 206). Öte yandan Filibeli'nin bu dönemde materyalistlerle yapılan tartışmada İslami düşünceyi savunması dikkat çekicidir. Özellikle Baba Tevfik, Louis Büchner'den *Madde ve Kuvvet'*i çevirdiği zaman Filibeli bu kitabı eleştirmiş, Celal Nuri'nin sözü edilen eseri savunması üzerine karşı yazılar yazmıştır (Ülken, 1994: 2006). Filibeli Ahmet Hilmi, yazılarında her şeyin bilimle çözüleceğine dair inancı ve metafiziği "üfürükçü" olarak nitelendiren anlayışı eleştirir. *A'mak-ı Hayâl*'in de tam da bu konuda bir işlevinin olduğu söylenmelidir. Romanda, her şeyi tecrübe ve deneyle açıklamaya çalışan tabii bilimler uzmanına yönelik eleştirilerde bulunulur ve bakış açısının kısıtlı oluşunun onun gerçeği anlamasına engel olduğu vurgulanır. *Mesnevî'*de *Kur'an*'ı aşırı yorumlayan kişinin aşağılanmasıyla paralel olarak tabii bilimler uzmanının sınırlı bakış açısı nedeniyle at idrarını tufan sanması *A'mak-ı Hayâl*'de trajikomik bir duruma neden olur. Bu anlamda her iki metnin de başat ögeleri arasında bir benzerlik olduğu söylenmelidir.

Gösterilmeye çalışıldığı gibi ele alınan metinler her ne kadar öncelikli bir amaç

olarak tasavvufi öğretileri yaymayı hedefleseler de, bu amacı uç karşıtlıklar içeren etkileyici görsel imgelerle gerçekleştirme yoluna giderler. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin sözü edilen bölümünde *Kur'an*'ı aşırı yorumlayan kişiler için kurgulanan aşağılayıcı nesne idrar, Filibeli Ahmet Hilmi'nin ele alınan metninde bu kez tabii bilimler savunucusu için kullanılır. Bu bağlamda idrar, söz konusu kişileri aşağılamak için işlevsel bir araca dönüşür. Bahsedilen çerçevede eşek idrarını, Filibeli Ahmet Hilmi'nin yaşadığı koşullara, o günün gündeminde yer alan maddeci tartışmalara uyarladığı görülür. Ayrıca Mevlânâ'nın gururlu kişiler için kullandığı aşağılayıcı sinek metaforunu Filibeli Ahmet Hilmi karıncaya dönüştürür. Bu şekilde kibirli kişiler için değersizleştirici metaforlar her iki metinde de devam ettirilir. Öte yandan bu kişiler (*Mesnevî*'de *Kur'an*'ı aşırı yorumlayan, *A'mak-ı Hayâl*'de tabii bilimler savunucusu), içinde bulundukları durumla (idrarla) tezat oluşturacak bir şekilde "tufan" ve "deniz"de olduklarını sanmaktadırlar. Böylelikle her iki metinde kibirli kişiler gaflet içinde, aşağılayıcı bir durumda, komik bir hâlde ortaya konurlar.

KAYNAKLAR

Aktulum, Kubilây (2000), **Metinlerarası İlişkiler**, Ankara: Öteki Yayınevi.

Barthes, Roland, (2006), **Yazı Üzerine Çeşitlemeler: Metnin Hazzı,** (Çev. Şule Demirkol), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Culler, Jonathan, (2007), **Yazın Kuramı**, Çev. Hakan Gür, Ankara: Dost Yayınları.

Filibeli Ahmet Hilmi (t.y.), **A'mak-ı Hayâl**, Haz. Osman Gündüz, Ankara: Akçağ Yayınları.

Frow, John (1990), "Intertextuality and Ontology", **Intertextuality: Theories and Practices**, Newyork: Manchester University Press.

Mevlânâ Celaleddin Rûmî (1991), **Mesnevî I**, çev. Veled Çelebi İzbudak, Yay. Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: MEB.

Şem'î Şem'ullâh, **Şerh-i Mesnevî** (I. Cilt) Haz. Abdülkadir Dağlar, E.Ü. S.B.E. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2009.

Ülken, Hilmi Ziya, (1994), **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul: Ülken Yayınları.

Yıldırım, Ali, "Zıtlık Kavramı ve Divan Şiirinde Zerre-Güneş Sembolizmi", **Bilig**, S. 25, 2003. ss. 125-139.

Özet

FİLİBELİ AHMET HİLMİ'NİN A'MAK-I HAYÂL ADLI ROMANINDA MEVLÂNÂ'NIN MESNEVÎ'SİNİN İZLERİ

Bu makalede, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde yer alan "Sineğin Gevşek Tevilinin Değersizliği" adlı bölümle Filibeli Ahmet Hilmi'nin A'mak-ı Hayâl adlı kitabının "Zeyl-i A'mak-ı Hayal" adlı parçası arasındaki ilişki, metinlerarasılık kavramı ile incelenecektir. Bu çabada öncelikli olarak metinlerarasılık kuramına kısaca değinilecektir. Bahsedilen kapsamda, metinlerarasılık kuramında, bir metnin diğer metinlerin tekrarından ve dönüştürülmesinden oluştuğuna dair düşünceye dikkat çekilecektir. Daha sonra Mesnevî'nin incelenen bölümünde, *Kur'an*'ı aşırı yorumlayan kişileri eleştirmek için ikili karşıtlıklardan yararlanarak oluşturduğu görsel imgelere değinilecektir. Söz konusu bağlamda, Mevlânâ'nın ikili karşıtlıkları "sinek-anka"; "idrar-derya" örneklerinde

olduğu gibi çok zıt anlamlı sözcüklerden seçmesinin anlam ve işlevi değerlendirilecektir. İkinci düzlemde ise Filibeli Ahmet Hilmi'nin söz konusu metinde tabii bilimler yorumcusunu eleştirmek için *Mesnevî*'den yararlanarak benzer görsel imgeleri nasıl kullandığı ortaya konulacaktır. Filibeli Ahmet Hilmi'nin *A'mak-ı Hayâl* adlı kitabının "Zeyl-i A'mak-ı Hayal" adlı bölümünde, romanın merkezî kişisi olan Raci aracılığıyla II. Meşrutiyet döneminde yaygınlaşan materyalist ve metafizik tartışmasına katılmasına ve materyalizmi eleştirmesine dikkat çekilecektir. Filibeli Ahmet Hilmi metafizik düşünceyi savunarak her şeyin bilimle çözüleceğine dair inancı ve metafiziği "üfürükçülük" olarak nitelendiren anlayışı eleştirir. Bu amaçla *Mesnevî*'nin sözü edilen bölümünde *Kur'an*'ı aşırı yorumlayan kişiler için kurgulanan idrarın üzerindeki sinek, Filibeli Ahmet Hilmi'nin ele alınan metninde, gururlu ve kibirli tabii bilimler savunucusu için kullanılan, at idrarına maruz kalmış karınca metaforuna dönüşür.

Anahtar Sözcükler: Mevlânâ, *Mesnevî*, Filibeli Ahmet Hilmi, *A'mak-ı Hayal*, görsel imge.

Abstract

TRACES OF MEVLÂNÂ'S *MESNEVÎ* IN FILIBELI AHMED HILMI'S NOVEL OF *A'MAK-I HAYÂL*

In this article, the chapter in Mevlana's Mesnevi called "*Sineğin Gevşek Tevilinin Değersizliği*" and the chapter in Filibeli Ahmet Hilmi's *A'mak-ı Hayâl* called "*Zeyl-i A'mak-ı Hayal*" will be evaluated with an intertextual approach. Firstly, by considering Mevlana's work, visual images formed by using double contrasts in order to criticize those who radically interpret Quran will be mentioned. In this context, it will be evaluated why Mevlana has chosen extreme examples of double contrasts such as "fly-phoenix" and "urine-sea" by considering their meanings and functions. Secondly, the work of Filibeli Ahmet Hilmi will be evaluated so as to demonstrate how he used similar visual images with Mevlana by using Mesnevi in order to criticize an interpreter of natural sciences. In the "*Zeyl-i A'mak-ı Hayal*" chapter of his book *A'mak-ı Hayâl,* Filibeli Ahmet Hilmi focuses on the discussions during the Second Constitutional Era concerning materialism and metaphysical thought by using the novel's central character Raci. The character defends the metaphysical thought and criticizes the understanding that seeks solutions of all problems in science and defines metaphysic as "quackery". Thus Mevlana's metaphor of fly on urine to criticize those who radically interpret Quran, this time, is used by Filibeli Ahmet Hilmi to criticize the defender of natural sciences. However Mevlana's fly metaphor about arrogant people is transformed to an ant metaphor by Filibeli Ahmet Hilmi.

Keywords: Mevlânâ, *Mesnevî*, Filibeli Ahmet Hilmi, *A'mak-ı Hayal*, visual image.